

فرهنگستان از آغاز تا کنون

در آغاز مجامعی بعنوان انجمن‌های ادبی تشکیل شد و گروهی که بیشتر از شاعران و ادیبان و روشنفکران زمان بودند، گه‌گاه‌گه‌گرم می‌آمدند، شعرهای خود را می‌خواندند و گاه نیز بحث‌های جدی ادبی را پیش می‌کشیدند.

از اوایل سلطنت اعلیحضرت فقید که احساسات وطن‌پرستی و دلستگی به تمام مظاهر ملی ایران اوج گرفته بود، در زمینه زبان فارسی هم اندیشه‌ها و سلیقه‌های خاصی بکار آمد. از آن جمله، گروهی اصرار داشتند که باید زبان فارسی را از وجود واژه‌های بیگانه پاک کرد. گروهی نیز واژه‌های عربی را بدور ریخته بودند و تنها فارسی سره می‌نوشتند. جمعی هم واژه‌های فارسی تازه‌ای بجای اصطلاحات عربی وضع می‌کردند و در نوشته‌های خود بکار می‌بردند.

زبان فارسی برای رهایی از ضعفی که دستخوش آن شده بود و برای بازیافتن مقام والا علمی که از آغاز تاریخ به دست آورده بود در پیچه‌ای تازه می‌جست و هوایی تازه طلب می‌کرد و این امر مورد توجه خاص اعلیحضرت رضاشاه کبیر که به مبانی فرهنگ ملی ایران دل‌بستگی عمیق داشتند قرار گرفت و در نتیجه موضوع تأسیس سازمانی برای جلوگیری از هرج و مرج در زبان فارسی و آماده داشتن آن برای ادای تمام مفاهیم علمی و فنی و فرهنگی مطرح شد و به امر آن شاهنشاه فرهنگستان ایران به همین منظور بنیاد نهاده شد و نخست‌وزیر وقت مرحوم ذکاء‌الملک فروغی عهده‌دار تشکیل آن گردید و علی‌اصغر حکمت وزیر فرهنگ وقت را مأمور برپاساختن این مؤسسه کرد. وزارت فرهنگ، با مطالعات فراوان، جلساتی با شرکت گروهی از دانشمندان در محل سابق دانشکده حقوق (خانه مرحوم اتابک در خیابان لاله‌زار) ترتیب داد و اساسنامه فرهنگستان را فراهم آورد که در جلسه ۱۹ اردیبهشت ۱۳۱۴ به تصویب هیأت دولت رسید.

وزارت فرهنگ، بر اساس تصویب‌نامه‌ای صورتی از نامهای ۲۴ تن از دانشمندان را تهیه کرد و نخستین جلسه فرهنگستان ایران، روز دوشنبه ۱۲ خرداد ۱۳۱۴ در عمارت سابق دانشکده حقوق به ریاست مرحوم محمدعلی فروغی (ذکاء‌الملک) نخست

فرهنگستان زبان ایران که اعضای پیوسته‌اش در آبان‌ماه ۱۳۴۹ تعیین شدند، در محل جدید استقرار یافت و فعالیتش را برای گشودن دریچه تازه‌ای بدرون زبان فارسی که در این سالها به نوعی بی‌نظمی در لغت گرفتار آمده‌است آغاز نمود. در سازمان این فرهنگستان کمیسیونهای متعدد واژه‌گزینی به شرح زیر در نظر گرفته شده و تشکیل یافته است:

کمیسیونهای ارتش، اقتصاد و بازرگانی، پزشکی و علوم طبیعی، جغرافیا، حقوق و علوم سیاسی و اداری، زبان و تاریخ و ادب، علمی و فنی، علوم تربیتی و علوم اجتماعی و هنرهای زیبا. در این کمیسیونها و سوکمیسیونهای آنها کارشناسان مربوط با زبان‌شناسان همکاری مینمایند و شماره آنان به ۸۰ تن می‌رسد. چنین پیداست که کوشش وسیعی برای واژه‌گزینی و دادن چهره‌ای روشن و زیبا به زبان فارسی امروز که منطبق با ضرورت‌های فرهنگی و اجتماعی باشد، آغاز شده است.

در تحقیقی که بدین مناسبت صورت گرفته‌است، با تاریخچه فرهنگستان ایران، دورانی که گذرانده است، ضرورت فرهنگستان و نیز هدف و سازمان فرهنگستان زبان ایران که امروزه دست اندر کار است، آشنا خواهید شد.

فرهنگستان ایران چگونه بوجود آمد؟

از دیرباز، در کشورهای پیشرفته مؤسسه‌هایی بنام «آکادمی» شکل گرفته است که در آنها، دانشمندان هرفن می‌نشینند، بحث و گفت‌وگو می‌کنند و راه را برای پژوهشگران روشن می‌سازند.

قدیم‌ترین و معروفترین آکادمی‌های جهان فرهنگستان فرانسه و فرهنگستان علوم شوروی است.

در ایران، اندیشه تأسیس فرهنگستان، پس از انقلاب مشروطیت بوجود آمد که دوتن از اندیشمندان: ذبیح بهروز و سرهنگ علینقی وزیر، موسیقیدان و میهن‌پرست نامی از فعال‌ترین اعضای بوجود آورنده آن بودند.

وزیر وقت تشکیل شد .

از دهم شهریور ۱۳۱۴ ، جلسات در عمارت معروف فرهنگستان ، پشت مسجد سپهسالار تشکیل یافت . دکتر غلامعلی رعدی نیز که در آن زمان رئیس اداره کل نگارش بود ، به ریاست دبیرخانه برگزیده شد .

پس از فروغی ، مرحوم حسن وثوق (وثوق الدوله) و بعد مرحوم حسین سمیعی (ادیب السلطنه) بریاست فرهنگستان برگزیده شدند و نیز اعضای دیگری ، بتدریج عضویت فرهنگستان را یافتند .

دکتر رضازاده شفق ، علی اصغر حکمت ، دکتر عیسی صدیق ، بدیع الزمان فروزانفر ، جلال همائی ، عبدالعظیم قریب ، سعید نفیسی ، ابراهیم پورداود ، دکتر غلامعلی رعدی آذرخشی ، دکتر احمد متین دفتری ، دکتر علی اکبر سیاسی ، دکتر محمود حسابی ، محمد حجازی ، حسین گل گلاب ، سرلشگر غلامحسین مقتدر ، سید محمد کاظم عصار ، محمدعلی فروغی (ذکاء الملک) ، علامه محمد قزوینی ، ملک الشعراء بهار ، علی اکبر دهخدا ، عباس اقبال آشتیانی ، احمد بهمنیار ، غلامرضا رشید یاسمی ، غلامحسین رهنما ، حاج سید نصرالله تقوی ، ادیب السلطنه حسین سمیعی ، احمد اشتری ، سید محمد تدین ، ابوالحسن فروغی ، دکتر کاظم غنی ، دکتر امیراعلم ، دکتر ولی الله نصر ، دکتر علی پرتو اعظم ، حسن اسفندیاری (محشم السلطنه) ، مصطفی عدل (منظور السلطنه) ، حسنعلی مستشار و محمد فاطمی از اعضای پیوسته فرهنگستان ایران بودند . فرهنگستان ایران ، شش سال ، تا سوم شهریور ۱۳۲۰ فعالیت می کرد و رضاشاه کبیر در تمام مدت ، فعالیت های آن را زیر نظر داشتند .

در این مدت ، طرح های تازه ای در زمینه زبان و ادبیات ریخته شد و تعدادی اصطلاحات فنی و علمی بوسیله فرهنگستان برگزیده و رواج داده شد که مجموعه ای از آن بنام «واژه های نو» انتشار یافت .

امروزه ، فارسی زبانان واژه های چون دانشگاه - دانشکده - دبیرستان - دبستان - شهربانی - شهرداری - دادگستری - دارائی و واژه های دیگر را که بجای واژه های عربی است ، مانند مدرسه متوسطه بجای دبیرستان ، مدرسه ابتدائی بجای دبستان ، نظمیة بجای شهربانی ، بلدیه بجای شهرداری ، عدلیه بجای دادگستری ، مالیه بجای دارائی ، بکار می برند که از کوشش های نخستین دوره فرهنگستان ایران است .

مروری از گذشته های زبان و نثر فارسی

۳۶ سال پیش از این که محمدعلی فروغی نخست وزیر وقت ، فرهنگستان ایران را می گشود ، گفت :
«... نقص و ایراد زبان فارسی چیست ؟ اینست که

زیاده از ۶۰۰ سال است متروک و مهجور شده و از این بدتر ، بدست نااهل افتاده و سلیقه کج و معوج در آن بکاررفته و از سیر طبیعی و صحیح بازمانده و حاصل آنکه زبان فارسی برای ادای معانی و مطالبی که امروز محل حاجت است ، کافی و واضح نیست و ادبیات جدید ایرانی طبع ارباب ذوق را قانع و خرسند نمی سازد . زبان امروز ما از ادای معانی و مطالبی که امروز محل حاجت است عاجز است ...»

و بدینگونه ، کارخانه ای که هدفش تصفیه و صیقل زبان زنگار گرفته پارسی و خلق و ترکیب واژه های تازه بود ، شکل گرفت .

انحطاط ، قرن ها بود که تار می تنید ، واژه های بی خون و پژمرده ، در قالبها و قواعد کهنه اسیر و زندانی بودند ، زبان ، تا حد ابرار فرسوده و بیهوده ای در دست تملق و مجامله سقوط کرده بود .

نهضتی می بایست ... یا دست کم يك خانه تکانی . نهضتی که واژه های تبعیدی را از موزه اشرافیت و تملق ، به میان مردم که صاحبان اصلی آنند برگرداند ، و يك خانه تکانی ، تا غبار و لجن چند صد ساله را از چهره واژه ها بزاید . خانه تکانی با نهضت مشروطه شروع شد و حدود ۲۵ سال بعد ، «نهضت» از راه رسید .

زبان «دری»

زبانی که امروزه بدان تکلم می کنیم ، زبان «فارسی دری» است که ما آن را پیش از پیدایش شاهنشاهی هخامنشی می شناسیم و به نظر زبان شناسان تا کنون سه مرحله را پیموده است که به ترتیب فارسی باستان و فارسی میانه یا پهلوی ساسانی و فارسی نوین یا فارسی کنونی نامیده می شود . آخرین مرحله این زبان بعد از اسلام در شرق ایران زندگانی خود را آغاز نموده و قدیمی ترین سندی که از آن وجود دارد ، مقدمه قدیم شاهنامه است که به سال ۳۴۶ هجری نوشته شده است .

بررسی این نسخه تاریخی ، تحول زبان دری را در طول بیش از هزار سال نشان می دهد .

دوران واژه های نو و نثر جدید

تا دوره ساسانیان - قرن چهارم - هنوز نثر «دری» بسیار ساده و نزدیک به نثر پهلوی است . بررسی آثار این دوره ، نظیر : رساله های فارسی ابن سینا و ابوریحان ، یا کتاب «عجایب الدنیا» اثر «ابوالمؤید بلخی» و کتاب «البارع در احکام نجوم» اثر «ابونصر حسین بن علی قمی» و ترجمه تفسیر طبری ، نشان می دهد که واژه های جدیدی ابداع و ترکیب شده است .

آنست که دور از تصنع و تکلف زنده و جاندار رو به نوعی موسیقی طبیعی میکند .

رونق استعارات و تشبیهات

با قرن هشتم شیوه تازه‌ای در نشر فارسی بوجود آمد ، شیوه استفاده از کنایات و استعارات و تشبیهات و عبارات پردازشی و مرادفات. علیرغم ثنونیسانی که در این قرن روش بهره‌گیری افراطی از لغات عربی را دنبال کردند ، ساده‌نویسان تازه‌ای پا بر عرصه نهادند . عبید زاکانی ، شاه نعمت‌الله ولی ، ابواسحق شیرازی و علاءالدین عطا . . . ثنقرن نهم زمینه یک‌دگرگونی است . تا این هنگام زبان فارسی زبان علمی ایران بود . اهل قلم و علما و پژوهشگران تألیفات و آثار خود را به جامه این زبان می‌آراستند. عبدالرحمن جامی ، اسیری لاهیجی ، حسن‌بن شهاب یزدی ، محمدبن فضل‌الله ، قطب‌الدین ابویزد ، علامه جلال‌الدین دوانی ، بدعت تازه‌ای در کنار گذاشتن از استعارات و کنایات و تکلفات نهادند و نخستین گامها برای طرد زبان تازی و احیای فارسی در کتب علمی و رساله‌های تحقیقی برداشته شد . . .

دوران رجعت

قرن دهم برای نشر فارسی دوران یک رجعت است . بازگشت گروهی از علما و پژوهندگان ایرانی از کشورهای عرب و تألیفات و تصنیفات تازه آنها به زبان عربی ، باردیگر شیوه تازی‌نویسی را که میرفت تا از شالوده به لرزه درآید احیا کرد .

اصول کنایه و استعاره و تکلف و تصنع در لفظ دوباره بوجود آمد. تنها معدودی کوشیدند از این موج نوحاسته‌کناره بگریزند .

قاضی احمد غفاری ، امیریحیی قزوینی ، خورشاه‌بن قباد عراقی ، محمد طاهر سبزواری و امین احمد رازی و تقی‌الدین اوحدی‌کاشانی .

قرن ۱۱ طلیمه تازه‌ای برای داستان‌نویسی و افسانه‌پردازی بود . با آنکه نشر این دوره دنباله‌روی شیوه‌های قرون گذشته است ، توجه خاصی نسبت به نقل روایت به زبان فارسی به ظهور رسید .

داستان‌هایی مانند: حسین‌کرد ، چهل‌طوطی و نوش‌آفرین در این دوره نوشته شد و حکایاتی نظیر اسکندرنامه ، مختارنامه ، داراب‌نامه و ابومسلم به نشر جدید درآمد .

میرزا جلال منجم یزدی ، ملا عبدالرزاق لاهیجی ، اسکندریک منشی ، ابوالقاسم فندرسکی ، شیخ بهاء‌الدین بهایی عاملی ، آقا جمال‌الدین خوانساری ، فرونی استرآبادی ،

این واژه‌ها ، بیشتر در زمینه اصطلاحات علمی و فنی خاص آثرمان بوجود آمده و مؤید این نظر است که نویسندگان و دانشمندان عصر کوشیده‌اند جای خالی واژه لغات و معانی تازه و ضروری را ، با ترکیبات و واژه‌های فارسی پر کنند .

گزیده‌ترین کتابهای قرن پنجم عبارتست از :

نوروزنامه حکیم عمر خیام ، بیان‌الادیان ابوالمعالی غزنوی ، سیاست‌نامه نظام‌الملک ، نصیحت‌نامه امیر عنصرالمعالی ، تاریخ مسعودی ابوالفضل بیهقی ، قابوسنامه و ترجمه تاریخ بخارای ابونصر قبادی .

مروری در این آثار نشان میدهد که جای جمله‌های کوتاه و ساده گذشته را ، عبارات بلند و پیچیده گرفته است . اما ، تحول در واژه‌ها و ترکیب‌کلمات در رساله‌های خواجه عبدالله انصاری ، چشمگیر است .

در این رساله‌ها ، روش تازه‌ای در نگارش وجود دارد و سجع و تکرارهای فراوان در نشر قابل توجه است .

نشر قرن ششم ، دنباله‌رو سبک قرن چهارم و پنجم است ، اما اکثر کتب مشایخ تصوف مانند : ابوالنجیب سروردی ، نجم‌الدین کبری ، عبدالقادر گیلانی و عمر بن سهلان و آثاری نظیر : منشآت و مؤلفات رشید و طواط ، التوسل الی‌الترسل بهاء‌الدین بغدادی ، چهارمقاله نظامی عروضی ، ترجمه کلیله و دمنه ابوالمعالی شیرازی ، سندبادنامه ظهیری سمرقندی ، تاریخ طبرستان بهاء‌الدین اسفندیاری ، سلجوق‌نامه ظهیری نیشابوری ، اسرارالتوحید محمدبن منور ، تذکره‌الاولیا ، عطار ، نشان می‌دهد که در این دوره اشتیاق روزافزونی به بکاربردن واژه‌های عربی ، آغاز شده است . چنانکه گوئی نویسندگان این دوره ، بیشتر بخاطر فضل‌فروشی ، عمد داشته‌اند هرچه بیشتر مقررات و مرکبات زبان تازی را بکار گیرند .

تحول در تأثیر گلستان

در قرن هفتم دو شعبه کاملاً مشخص در نشر فارسی بوجود آمد :

۱ - نویسندگان و علمائی نظیر : قطب‌الدین شیرازی ، خواجه نصیرالدین طوسی و ناصرالدین بیضاوی ، استفاده هرچه بیشتر از کلمات و استعارات عربی را باب کردند . . .

۲ - و چهره‌هایی نظیر : رشیدالدین فضل‌الله مؤلف جامع‌التواریخ ، قطب‌الدین بختیار ، افضل‌الدین کاشانی ، فخرالدین عراقی ، شهاب‌الدین سهروردی ، شمس‌الدین افلاکی و علی رامینی ، در خلق واژه‌ها بخصوص در زمینه علمی و تاریخی و فلسفی کوشش تأثیربخشی بخرج دادند . مهمترین کتاب نشر که در قرن هفتم نوشته شد گلستان سعدی است که تحول تازه‌ای را در نشر فارسی باعث شد . ویژگی این کتاب ترمسج مقفی

ملا محمد تقی مجلسی و رفیع‌الدین شیرازی، معروف‌ترین نثرنویسان این دوره بودند.

انحطاط و انفجار

نثر قرن دوازدهم، دوچهره متمایز دارد. در آغاز این قرن «نثر» به زنجیر مبالغه اسیر آمد. ساده‌نویسی‌پنداری از شأن و منزلت می‌کاست. سبک عرب زده و لغت گرائی که ملا محمد باقر مجلسی در کتابهای دینی متداول کرد، در تمام زمینه به تقلید گرفته شد.

انحطاط، در اوج خود انفجار می‌طلبد و چنین بود که از اواخر قرن ۱۲، صدای رویش تازه‌ای حس شد، صدایی که یک قرن بعد بوضوح بگوش‌ها رسید و در قرن ۱۴ به گونه اکسیر جوانی، عجزوزه زبان‌فارسی‌را نیرو و طراوت تازه داد. معروف‌ترین نویسنده این عصر میرزا ابوالقاسم قائم‌مقام است که سهمی در تحول نوخیز بعد داشت و بعد، شیخ محمدعلی حزین لاهیجی، نورعلیشاه اصفهانی، میرزا رضی تبریزی، فاضل‌خان گروسی، محمدحسن مستوفی، میرزا ابوالحسن گلستانه و محمود میرزا قاجار، میر عبداللّه شوشتری و ملا محمد مهدی نراقی...

نخستین ترجمه‌ها

طبیعه‌تازه در قرن ۱۳ با نخستین ترجمه‌ها از زبان فرانسه، انگلیسی و روسی، آلمانی و بعد با انتشار روزنامه‌ها و شبنامه‌ها آغاز شد.

نخستین اثر علمی که از زبان اروپائی به فارسی برگردانده شد، رساله‌ای است از فن آبله‌کوبی که محمدبن عبدالصبور خوئی، آنرا ترجمه کرد و به سال ۱۲۴۵ در تبریز به چاپ رسید. اولین اثر ادبی، تاریخ پطرکبیر شارل دوازدهم است و نیز دو کتاب ولتر که از فرانسه به فارسی درآمد.

سال ۱۲۶۸ مدرسه دارالفنون که اولین آموزشگاه به روش آموزشگاه‌های اروپائی بود گشایش یافت و نخستین شماره ماهانه اخبار، به سردبیری محمد میرزا صالح شیرازی در محرم ۱۲۵۳ هجری - سال سوم سلطنت محمدشاه - انتشار یافت.

با جان گرفتن زبان پارسی، واژه‌های فارسی بتدریج متواری شدند. تا آنجا که نویسندگانی پیدا شدند که به فارسی «سره» و پیراسته از زبان عرب نوشتند، مانند یغمای جندقی و بعد جلال‌الدین میرزا قاجار پسر فتحعلیشاه که نامه خسروان را تألیف کرد. و سرانجام دوران شکوفانی و جوانی بارور سر رسید، اگرچه به هرحم و مرج آمیخته بود.

قرن چهاردهم، قفس‌ها را گشود و پرنده هزاران واژه نو، در فضای زبان فارسی به پرواز درآمد. نخستین فرهنگستان ایران که با وجود نقص‌های فراوان،

خدماتی به زبان فارسی کرد، به سال ۱۳۲۰ با اشغال ایران تعطیل شد، ولی، نخستین خانه‌تکانی صورت گرفته بود. گروهی از دانشمندان نیز مانند علامه محمد قزوینی، مخالف فرهنگستان بودند و وجود آنرا بدلائلی مضر دانستند. این مخالفت‌ها باعث شد که بازار فرهنگستان از رونق افتاد و فعالیت فرهنگستان منحصر شد به برگزاری مراسم یادبود مرگ دانشمندان.

تجدید حیات فرهنگستان

پس از پایان دوره اشغال ایران و رفع غائله پیشه‌وری در آذربایجان، احساس شد که مملکت محتاج فرهنگستان است و وجود این مؤسسه برای تقویت زبان و فرهنگ ایران ضرورت دارد.

این بود که فرهنگستان ایران از سال ۱۳۲۵ دوباره کوشش‌هایش را آغاز کرد که تا سال ۱۳۲۷ ادامه یافت. اما حوادث سیاسی بعدی باعث آمد که تعطیلی طولانی و یاقولی‌خواهی زمستانی برای فرهنگستان پیش آید.

فرهنگستان زبان ایران

در سال ۱۳۴۹ به فرمان شاهنشاه آریامهر که فرهنگ ایران در پرتو رهبری معظم‌له به گسترش بیسابقه‌ای نائل آمده است بنیاد شاهنشاهی فرهنگستانهای ایران تأسیس شد و فرهنگستان زبان ایران به عنوان یکی از شعب بنیاد مذکور پس از معرفی اعضای پیوسته آن به پیشگاه شاهانه فعالیت خود را آغاز نمود. با توجه به این امر که فرهنگستان پیشین با تصویب‌نامه هیئت وزیران تأسیس شده بود و اعضای پیوسته فرهنگستان کنونی زبان ایران با فرمان شاهانه منصوب گردیده‌اند و این سازمان با روشی تازه و تشکیلاتی گسترده که همه جوانب زبانشناسی را در بر می‌گیرد آغاز به کار کرده است عنایت خاص شاهنشاه آریامهر به زبان فارسی کاملاً آشکار می‌گردد.

پس از استقرار در محل جدید، رئیس فرهنگستان زبان ایران - دکتر صادق کیا معاون هنری وزارت فرهنگ و هنر - در حالی که هدف‌ها، سازمان، وظایف و فعالیت‌های فرهنگستان زبان ایران را شرح می‌داد، گفتاری جامع در زمینه زبان فارسی و فرهنگستان زبان ایران داشت که نقل آن، برای آشنائی با هدف‌ها بیشتر با این فرهنگستان و روش و خط مشی و اقدامات آن ضروری است:

زبان فارسی را از حدود دوهزار و پانصدسال پیش تا کنون می‌شناسیم و از چگونگی تحول آن در طول این مدت آگاهی داریم. زیرا که این زبان صورت تحول یافته زبان فارسی میانه یا پهلوی ساسانی است که در روزگار ساسانیان زبان رسمی

و همگانی شاهنشاهی ایران بود و آثار گرانبها از آن بازمانده و به دست آمده است و خود فارسی میانه دنباله و ادامه زبان فارسی باستان است که در زمان هخامنشیان بکار می رفت و کهن ترین نوشته موجود آن کتیبه ای است از اریارمنه پدرجد داریوش بزرگ .

این زبان در طول این بیست و پنج سده تحول فراوان یافته که اینک مورد بحث ما نیست .

زبان فارسی یک زبان آریائی است و بازبانهای سنسکریت (هندی باستان) ، لاتین ، یونانی ، آلمانی ، انگلیسی ، روسی ، فرانسه . . . از یک ریشه است . بنیاد واژه سازی این زبانها ترکیب است ، ترکیب ریشه ها با پیشوندها و پسوندها و با ترکیب خود واژه ها با یکدیگر .

فارسی از نظر واژه سازی بسیار تواناست و این توانائی را در تمام طول تاریخ خود حفظ کرده است با این تفاوت که در دوره های پیش از اسلام از پیشوندها و پسوندهای بیشتری استفاده می شده است و در دوره نوین یعنی دوره ای که از سده چهارم هجری آغاز می شود این کمبود با ترکیب واژه ها جبران گردیده است .

واژه سازی فارسی را هم عامه مردم و هم دانشمندان ادامه داده اند . فراوان است واژه هایی که در همین قرن بوسیله مردم ساخته شده است مانند دوچرخه ، سه چرخه ، خودنویس ، خودکار ، خودآموز ، آب خشک کن ، تخته پاک کن ، دستگیره ، آرایشگاه .

از میان دانشمندان و نویسندگان و سرایندگان پیشین برخی به این توانائی فارسی توجه بسیار کرده و از آن در بیان مطالب خود استفاده فراوان کرده اند مانند ابن سینا و ناصر خسرو و نظامی ، در این جا برای مثال چند نمونه از واژه های ترکیبی که نظامی در آثار خود آورده است ذکر می شود :

شب و روز آفرین ، غم و شادی نگار ، فلک بر پای دار ، چاربالش نه ، باز گونه نورد ، چشم روشن کن ، نافر جام گوی ، نگون سرانجامی ، شانه درموی ، بدسرانجام .

ملاحظه می فرمائید که چگونه واژه سازی شده و به بزرگی ترکیب اهمیت داده شده است . آثار این سراینده چیره دست پراست از واژه های ترکیبی .

گروهی از دانشمندان این قرن نیز از این توانائی استفاده کرده اند .

فارسی بیگمان یکی از استوارترین پایه های یگانگی ملت ایران است و در تجدید استقلال سیاسی ایرانیان در نخستین سده های اسلامی برای پدید آوردن آثار تازه به آن کوشش فراوان شده است تا مانند گذشته به صورت یگانه زبان ملی و فرهنگی و رسمی به زندگانی خود ادامه دهد . به همین جهت است که فردوسی می گوید :

بسی رنج بردم بدین سال سی عجم زنده کردم بدین پارسی
فارسی در طول این بیست و پنج سده بسیار ساده تر و آسانتر شده و شماره صدا های آن کمتر گردیده است و اینک زبانی است که جنس و حرف تعریف و صرف نام و دستگاه پیچیده و مفصل صرف فعل ندارد و از زیبایی و شیوایی ویژه ای برخوردار است .

این یگانه زبان ملی و رسمی و همگانی ایرانیان با چنین گذشته درخشان و آثار فرهنگی عالی ناگهان در برابر مشکل تازه ای قرار گرفت و آن هجوم بیسابقه واژه های فراوان و روزافزون علمی و فنی و فرهنگی برخی از زبانهای باختری بود . می دانیم که علم و صنعت و فن در قرنهای اخیر در اروپا به سرعت رو به پیشرفت گذاشت و اثرات آن زندگی جهانیان را دگرگون نمود . اروپائیهائی که در این پیشرفت پیشگام بودند برای آنچه پدید آمد واژه ای بر می گزیدند و ملتیهائی که در این فعالیت سهیم نبودند ناچار واژه های علمی و فنی و فرهنگی آنان را اغلب با واژه های می پذیرفتند .

آری جهانیان بستگی و نزدیکی بیسابقه ای با یکدیگر یافته اند و نمی توان درهای کشور را به روی تازه های علمی و صنعتی و فرهنگی بست و در زندگانی قرنهای گذشته فروماند . ملت هوشیار ایران یکی از ملتیهائی بود که در این فعالیتها و پیشرفتها سهیم نبود ولی چون از آن آگاهی یافت کوشید که به سرعت از آن بهره مند و رفته رفته با ملت های پیشرفته جهان همگام گردد و از اینرو ناچار واژه های بیگانه تازه ای را که اغلب با زبان او هماهنگی نداشت به زبان خود راه داد و چون شماره این گونه واژه ها فزونی گرفت بیم فروافتادن فارسی از پایگاه والای فرهنگی دیرین و از دست رفتن زیبایی و هماهنگی آن و همچنین پدید آمدن ضعف و سستی در بنیاد فرهنگ ملی در دل او راه یافت .

در این هنگام بود که گروهی از دانشمندان به یافتن یا ساختن واژه های فارسی در برابر واژه های بیگانه پرداختند ولی چون موضوع بسیار جدی و مهم و خارج از حدود توانائی افراد تشخیص داده شد به فرمان اعلیحضرت رضاشاه پهلوی فرهنگستان ایران تأسیس یافت .

روشن است که اگر نفوذ زبانهای بیگانه در فارسی ادامه یابد در آینده همچنان که امروز برای فهمیدن نوشته ها و سروده های فارسی به آموختن زبان عربی نیاز داریم به آموختن آن زبانها نیز نیاز خواهیم یافت و آموزش زبان فارسی که خود به تنهایی بسیار ساده و آسان است دشوارتر و پرهزینه تر خواهد گردید و باید وقت بیشتری برای آن صرف نمود .

چنان که گفته شد تمدن صنعتی باختر تنها به زبان فارسی و فرهنگ ایران هجوم نیارود بلکه زبانها و فرهنگهای بسیاری از ملت های دیگر نیز با هجوم آن روبرو شدند . آن ملت ها نیز کم و بیش به چاره اندیشی در برابر این هجوم و نفوذ سریع

بسیار به برخاستند. در این مورد کافی است که به فعالیتها و اقداماتی که کشورهای عربی و ترکیه در همسایگی خود ما انجام داده‌اند توجهی بشود و واژه‌نامه‌های تازه این زبانها مطالعه گردد تا معلوم شود چقدر واژه تازه ساخته شده یا از واژه‌های کهن در معنی تازه استفاده گردیده است.

خود واژه‌های انگلیسی و فرانسه و آلمانی پر است از همین گونه واژه‌ها.

فرهنگستان زبان ایران به فرمان اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر به همین منظور یعنی برای حفظ پایگاه والای فرهنگی زبان فارسی و آماده داشتن آن برای برآوردن نیازمندیهای روزافزون علمی و فنی و صنعتی و فرهنگی کشور تأسیس یافته است.

روشن است که برای رسیدن به این هدف فعالیت گسترده و پیگیر و دامنه‌داری لازم است و باید از تمام امکانات بر طبق اصول علمی استفاده شود.

روشی که فرهنگستان زبان ایران در گزینش واژه‌های مورد نیاز پیش گرفته است به این شرح است:

۱ - تشکیل کمیسیونهایی در رشته‌های گوناگون با شرکت دانشمندان و کارشناسان مربوط و زبان‌شناسان. در این کمیسیونها واژه‌های بیگانه که برابر فارسی آنها مورد نیاز است مطرح می‌شود و پس از بررسی‌های لازم یک یا چند واژه فارسی مناسب پیشنهاد می‌گردد.

۲ - از راه انتشار مجله و ویژه‌های همان واژه‌ها که در کمیسیونها مطرح شده است با ذکر معنی آنها که از واژه‌نامه‌های معتبر به فارسی ترجمه گردیده است نظر و پیشنهاد دانشمندان ایران و ایران‌شناسان و فارسی‌زبانان علاقه‌مند با دادن فرصت کافی خواسته شد.

۳ - از راه تهیه واژه‌نامه‌های بسامدی (یعنی واژه‌نامه‌هایی که تمام واژه‌ها را با ذکر تمام موارد استعمال آنها در برداشته باشد) برای یکایک متنهای فارسی.

۴ - از راه تهیه واژه‌نامه مترادفهای فارسی و واژه‌نامه موضوعی این زبان. این اقدام از همین امسال آغاز شده و به سرعت در پیشرفت است.

۵ - از راه بررسی در فارسیهای محلی و گویشهای ایرانی. ۶ - از راه بررسی در نوشته‌های پهلوی و زبانهای باستانی و میانۀ ایرانی. البته در صورت یافتن واژه مناسبی در این زبانها تلفظ آن با توجه به تحول زبان فارسی و اصول صداشناسی آن تعیین خواهد گردید.

۷ - از راه استفاده از واژه‌هایی که از زبان فارسی به زبانهای دیگر راه یافته و در فارسی کنونی بکار نمی‌رود. پیشنهادهایی که از این راهها گردآوری خواهد شد در شورای فرهنگستان مطرح خواهد گردید و واژه‌هایی که شایسته تشخیص داده شود برای تصویب به شرف عرض اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر خواهد رسید و سپس آگهی خواهد شد. گمان می‌شود که با این روش این فرهنگستان فعالیت بسیار گسترده و همه‌جانبه‌ای با استفاده از همه امکانات و متناسب با فعالیتهای کشور در سایه رهبری شاهنشاه آریامهر خواهد داشت.

البته این روش وقت نسبتاً زیادی خواهد گرفت ولی باید توجه داشت که گزینش واژه‌ها یکبار انجام می‌پذیرد و شایسته نیست که به علت نقص و نارسائی تعویض آنها مطرح گردد.

فرهنگستان زبان ایران به وظیفه تاریخی و ملی و علمی مهمی که به عهده دارد کاملاً آگاه است و می‌داند که فعالیت آن باید پیوند فرهنگی ایران را استوارتر سازد و زبان فارسی را به مسیر طبیعی خود باز آورد و در آن نگاه دارد.

ژوئیه‌شکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

